

В. М. Богуцький,

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

ОСНОВОПОЛОЖНІ КАТЕГОРІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ: КАТЕГОРІЯ ЦІННОСТІ

У статті розглядається категорія цінності як багатогранна сутнісна характеристика мови та робиться спроба виявити і описати яким чином на лексико-семантичному рівні категорія цінності репрезентується у сучасній лінгвістиці. Також описується нерозривний взаємозв'язок мови й культури, що лежить в основі сучасних лінгвокультурологічних досліджень.

Ключові слова: аксіологічна система, категорія цінності, когнітивна діяльність, культурні цінності, мовна культура, система цінностей, ціннісна домінанта, ціннісна орієнтація, цінність.

FUNDAMENTAL CATEGORIES OF CULTURAL LINGUISTICS: CATEGORY OF VALUE

The article is devoted to the category of value as a many-sided essential characteristic feature of a language. There has been an attempt to examine the lexical and semantic representation of the category of value in modern Linguistics. The article also dwells upon the indissoluble connection between a language and culture. At the moment the axiological categories are the object of research of Philosophy, Logic and Cultural Linguistics, Sociology and Psychology. However the most fruitful application of axiological method of approach appears in Linguistics, more precisely in Cultural Linguistics, one of the tasks of which is to study methods of reflecting the axiological picture of the world in a language. In researchers' opinion, the system of values existing in different societies is reflected in the language picture of the world of all members of this linguocultural community and fastened in a certain way in a language. It could be that due to the linguocultural analysis it is possible to obtain information how values of different linguocultural community are objectified in a language.

Keywords: axiological system, category of value, cognitive activity, cultural values, linguistic culture, system of values, axiological dominant, axiological orientation, value.

ОСНОВОПОЛОЖНЫЕ КАТЕГОРИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ: КАТЕГОРИЯ ЦЕННОСТИ

В статье рассматривается категория ценности как многогранная сущностная характеристика языка и делается попытка выявить и описать каким образом на лексико-семантическом уровне категория ценности представляется в современной лингвистике. Также описывается неразрывная взаимосвязь языка и культуры, которая лежит в основе современных лингвокультурологических исследований.

Ключевые слова: аксиологическая система, категория ценности, когнитивная деятельность, культурные ценности, языковая культура, система ценностей, ценностная доминанта, ценностная ориентация, ценность.

У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція дослідження мови в рамках аксіології – філософського вчення про природу цінностей, їх місці в реальності й про структуру ціннісного світу, тобто про зв'язок різних цінностей між собою, з соціальними й культурними чинниками й структурою особи [14, с. 763].

Цінність, або ціннісне розуміння є фіксованою в людській свідомості характеристикою ставлення людини до об'єкту [10, с. 95-101]. Одним з перших серед етнологів визначення поняття «цінність» дає К. Клакхон, стверджуючи, що «цінності – це усвідомлене або неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії» [16, с. 395]. Пізніше, Ф. Клакхон у співавторстві з Ф. Стродбеком, визначає цінності як «складні, певним чином згруповані принципи, що надають стрункості і спрямованість різноманітним мотивам людського мислення й діяльності в процесі розв'язання загальних людських проблем» [17].

Ціннісні категорії утворюються в свідомості людини у процесі когнітивної діяльності. Осягаючи дійсність, людина визначає для себе істотне й неістотне, формуючи ціннісне ставлення до світу. Таким чином, ціннісні орієнтири виникають не лише на основі знання й інформації, але і власного життєвого досвіду людини, вони являють собою особистісно забарвлене ставлення до світу [3, с. 120].

З приводу природи цінностей в сучасній науці до останнього часу не існувало єдиної думки. З одного боку, вченими визнавався зв'язок цінностей з реальними предметами дійсності, але одночасно заперечувалася залежність цінностей від цієї дійсності й можливість осягнути їх досвідом або в процесі логічного міркування. Іншими словами, цінностям відмовлялося в реальності й суб'єктивності [4, с. 305-306]. Згідно з іншою точкою зору, «цінності ... походять від людини», інакше вони перестали б бути цінностями й склали б частину об'єктивного світу» [18, с. 175]. На думку Н. Арутюнової, цінності приписуються «світу як йому властиві» і водночас перебувають «немовби поза ним» [2, с. 131]. Таке «серединне» положення цінностей дозволяє припустити, що з огляду на свою природу, вони покликані виконувати координувальну (між людиною і світом об'єктів), дидактичну, регулюючу й направляючу діяльність функцій у механізмах життя [1, с. 60; 8, с. 50].

В аксіології існують різні типології (класифікації) цінностей, які відображують різноаспектний характер цієї категорії. Згідно з однією з точок зору, весь ціннісний простір, внаслідок взаємодії людини з її оточенням, може бути представлений як сукупність двох сфер: сфера біологічних цінностей, і, найбільш складна через свою природу, сфера соціальних цінностей. У надрах останньої формуються особистісні цінності й цінності соціуму [11, с. 50].

Актуальність аксіологічних досліджень для культурологічно орієнтованої лінгвістики не викликає сумніву. Цінності виступають основним принципом культури, «визначаючи стосунки людини з соціумом, навколишнім світом і самою собою» [10, с. 95-101]. Своєрідність тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти (ЛКС) обумовлена певним набором цінностей, що існують у певному суспільстві. Ціннісні орієнтації «пронизують тканину повсякденної комунікативної практики» [15, с. 268-269], будучи інтегрованими «в той або той індивідуальний чи колективний спосіб життя» [15, с. 170]. Забезпечуючи «тотожність діючих суб'єктів», цінності, уцілюючись, «утворюють історичні й біографічні вузли ціннісних орієнтацій», а «групова й індивідуальна тотожність виражається в них настільки, що вони утворюють інтегральну складову частину тієї або тієї культури чи особи» [15, с. 268-269].

У вужчому значенні, під цінностями розуміють властиві певній культурі «соціальні, соціально-психологічні ідеї й погляди, що є спільними для народу і успадковуються кожним новим поколінням» [12, с. 108]. Виходячи з такого розуміння,

в категорію цінностей входять найбільш фундаментальні характеристики культури, вищі орієнтири поведінки [5, с. 3–16]. Усталені в поняттях високої міри узагальнення, «духовні ідеї» утілюються в культурні цінності – «квінтесенцію культури» – і пізнаються в ході освоєння культури [10, с. 95–101].

До переліку культурних цінностей відносять такі принципи співіснування і взаєморозуміння людей як звичаї, устрій, стереотипи, норми поведінки, оцінки, ідеали. На засадах цих принципів створюються певні правила поведінки, що регламентують життя людини в суспільстві. Отже, можна зробити висновок, що значною мірою цінності визначаються ідеологією, громадськими інститутами, віруваннями й потребами, до того ж «неприйняття» цінностей, здійснення вчинків, що суперечать цінностям, осуджується громадською думкою [12, с. 108].

Типології, які існують у межах культурних цінностей, відбивають різні підходи до вивчення цього явища. Так В. Карасик, виділяє цінності індивідуальні (персональні, авторські), мікрогрупові (у сім'ї, між близькими друзями), макрогрупові (соціальні), етнічні й загальнолюдські [5, с. 3–16]. На думку В. Маслової, існують, поміж інших, абсолютні (тимчасові / постійні), громадські, особистісні цінності тощо [8, с. 51]. Виокремлюючи в корпусі цінностей ті або ті групи, дослідники водночас підкреслюють, що межі між ними, як, наприклад між персональними (особистісними) й зовнішніми (соціальними), можуть бути дуже розмиті.

Уся сукупність культурних цінностей, що існують у свідомості людини, певним чином впорядкована в систему, яка являє собою ієрархію від менш значимих до домінантних. У кожній культурі формується своя специфічна система цінностей, завдяки чому у світі існує величезна різноманітність ЛКС. Елементи цієї системи формують магістральний напрям проявів цієї культури, її домінанти, які, у свою чергу, є детермінуючим фактором учинків людини, її діяльності [17]. В основі системи цінностей лежать цінності морального характеру, які фіксуються у вигляді певного неписаного кодексу. Цей кодекс, якого всі мимоволі додержуються, охоплює як мораль, так і зовнішні ідеали, а його порушення «є одночасно порушенням деяких колективних ідеалів або життєвих норм» [9, с. 51].

Говорячи про систему цінностей в лінгвокультурологічному аспекті, слід зазначити, що не може бути єдиної, подібної в усіх деталях ієрархії духовних цінностей для усіх людей, що говорять певною мовою [6, с. 36]. Існують домінуючі ціннісні орієнтації, які, у свою чергу, детерміновані «національно-культурними традиціями й пануючою в суспільстві ідеологією» [6, с. 37]. З іншого боку, існують цінності, властиві кожному соціуму незалежно від національної ідентифікації: істина, добро, краса, справедливість, працьовитість тощо.

У ієрархії цінностей за принципом від особистісних до макрогрупових (соціальних), етнічних і загальнолюдських, визначальними є цінності більших громадських утворень. До того ж особистісні цінності часто діаметрально не співпадають із зовнішніми, соціальними. Тому спостерігається зіткнення зовнішніх, соціальних цінностей з персональними, – як загальнолюдськими, так і властивими тільки для англійської ЛКС.

Цінності є базовою категорією при побудові картини світу [6], а їх конфігурація, у свою чергу, визначає культурний тип тієї чи тієї спільноти [5, с. 5]. Система культурних цінностей ЛКС формує ціннісну картину світу, яка об'єктивно виділяється в мовній картині світу й містить ряд моральних цінностей, етичних норм і правил. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найбільш суттєві для певної культури значення, ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується й зберігається в мові [5, с. 5].

Ціннісна картина світу моделюється у вигляді «взаємозв'язаних оціночних суджень, співвідносних з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними, літературними сюжетами» [5, с. 5]. Кожна нація має свій власний, часто неповторний набір культурних цінностей, який відбивається й знаходить своє матеріальне втілення в національному характері.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що (1) ціннісна картина світу є фрагментом більш загальних уявлень суспільства людей про світ, а саме мовної картини світу; (2) вона є систематично впорядкованою безліччю оціночних суджень, які відображають ціннісні орієнтації суспільства; (3) крім того, в ціннісній картині світу найяскравіше відбиті національно-специфічні риси, властиві тій або тій ЛКС [13, с. 13–14], оскільки цінності – це те ядро, яке лежить в основі національної культури [12, с. 108]. Ціннісне «ядро» аксіологічної системи формується у свою чергу, принципами, які реалізуються в основних соціальних нормах і правилах [7, с. 398, 416–417].

При вивченні ціннісної картини світу, віддзеркаленій у мові, пропонується виходити з таких положень:

1. Ціннісна картина світу в мові є проявом семантичного закону, згідно з яким найбільш важливі предмети і явища життя народу отримують різноманітну й детальну номінацію.

2. Ціннісна картина світу в мові реконструюється у вигляді взаємозв'язаних оціночних суджень, співвідносних з моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду тощо.

3. Ціннісні домінанти є основою ціннісної картини світу. Сукупність цих домінант утворює певний тип культури, який підтримується і зберігається в мові з покоління в покоління [5, с. 5].

4. У межах однієї мовної культури ціннісна картина світу є неоднорідним утворенням. Це пов'язано з тим, що у різних соціальних груп, що входять в одну і ту ж ЛКС, можуть бути різні цінності.

5. Ціннісна картина світу в мові передбачає наявність загальнолюдської і специфічної сфери. Специфічна частина цієї картини зводиться до різної комбінаторики цінностей.

6. Ціннісні картини світу існують як в колективній, так і індивідуальній свідомості.

На сьогоднішні ціннісні категорії є об'єктом дослідження як філософії, логіки, так і культурології, соціології й психології. Проте найбільш плідним виявляється застосування аксіологічного підходу в лінгвістиці, точніше в лінгвокультурології, одним із завдань якої є вивчення способів відображення ціннісної картини світу в мові. На думку дослідників, система цінностей, що існує в тому чи тому соціумі, знаходить своє відбиття в мовній картині світу всіх членів цієї ЛКС і закріплюється певним чином у мові. Видається, що в результаті лінгвокультурологічного аналізу можна отримати інформацію про те, яким чином цінності тієї чи тієї ЛКС об'єктивуються в мові.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 340 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Гуревич П. С. Философия культуры / П. Гуревич. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 288 с.
4. Дробницький О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О. Г. Дробницький. – М. : Политиз, 1967. – 351 с.
5. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград ; Архангельск : ВГПУ ; ПМПУ ; Перемена, 1996. – С. 3–16.

6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
7. Касьянова К. О русском национальном характере / К. Касьянова. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 560 с.
8. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
9. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп. – М. : Лабиринт, 1999. – 288 с.
10. Сахно С. Л. «Свое – чужое» в концептуальных структурах / С. Л. Сахно // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 95–101.
11. Сергеева Л. А. Проблемы оценочной семантики / Л. А. Сергеева. – М. : Изд-во МГОУ, 2003. – 140 с.
12. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И. А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания / Отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М. – 2000. – С. 97–113.
13. Трипольская Т. А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Т. А. Трипольская. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 1999. – 166 с.
14. Философский энциклопедический словарь / сост. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичов. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 814 с.
15. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2000. – 379 с.
16. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action – an Exploration in Definition and Classification // Toward General Theory of Action. Eds : T. Parnsons, E. Shils. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1951. – P. 388–433.
17. Kluckhohn Fl. Variation in Value Orientations / Fl. Kluckhohn, F. L. Strodbeck. – Evenston ; Elmsford ; N. Y : Row Peterson, and comp., 1961. – Режим доступа : <http://www.ethnopsycology.narod.ru/studv/history/ценностей>
18. Searle J. Speech acts. An essay in philosophy of language / J. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press (Mass.), 1976. – 203 p.

УДК 811.111

О. Л. Гармаи,*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь*

СТРУКТУРОВАНІСТЬ ТА СИНХРОНІЗАЦІЯ ВЕРБАЛІЗОВАНОЇ СКЛАДОВОЇ АНГЛОМОВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено дослідженню особливостей фрактальної структурованості вербалізованого контенту англomовного інформаційного середовища. Під новим кутом в статті висвітлюється питання про типи концептів. Розглядається роль та принципи дії явища синхронізації у процесах творення нових лінгвоментальних складових знання.

Ключові слова: *концепт, синхронізація, інформаційне середовище.*

STRUCTURING AND SYNCHRONIZATION OF VERBAL CONSTITUENT OF ENGLISH INFORMATION ENVIRONMENT

The article focuses upon the studying the phenomenon of fractal organization of verbal content in English informational environment. The question of types of concepts explicates in the article from the new point of view. The role and principles of action of synchronization phenomena in the process of creating new lingvomental components of knowledge.

Key words: *concept, synchronizing, information environment.*

СТРУКТУРИРОВАННОСТЬ И СИНХРОНИЗАЦИЯ ВЕРБАЛИЗИРОВАННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ АНГЛО- ЯЗЫЧНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ

Статья посвящена исследованию особенностей фрактальной структурированности вербаллизованного контента англоязычной информационной среды. Под новым углом в статье освещается вопрос о типах концептов. Рассматривается роль и принципы действия явления синхронизации в процессах создания новых лінгвоментальных составляющих знания.

Ключевые слова: *концепт, синхронизация, информационная среда.*

Як відомо, усі сфери функціонування сучасного суспільства детермінують відповідний розвиток концептосистеми англійської мови. Виникнення нових концептів, що містять у собі інформаційні складові вербального типу, призводить до поповнення вокабуляру англійської мови. Через те конституентний склад морфологічного, лексичного та інших рівнів мовної системи зазнає динамічних змін. У зв'язку з цим інноваційний лінгво-ментальний континуум, до складу якого входять усе нові афіксальні елементи, постає у ході дослідження «нестійкою фракцією», яка, у свою чергу, посідає стійке місце в середовищі концептосистеми сучасної англійської мови. Проте розуміння цієї фракції лише як уособлення «нео-концептуального пластику» є досить вузьким.

Як свідчить закон розвитку складних систем фрактально-синергетичного типу, якою і є концептосистема англійської мови та її лінгво-ментальний простір, кількісні зміни призводять до змін якісного порядку. Це відбувається не тільки завдяки випадкам нетрадиційного утворення лінгво-ментальних інновацій, а й завдяки змінам у структурі вже наявних концептів, встановленню нових, та зміні попередніх взаємозв'язків між структурними одиницями вербоцентричного знання.

Слід зауважити, що ментальний фонд людини складають не тільки такі концепти, які можуть бути відтворені людиною в мові, тобто вербалізовані. Окрім таких концептів, що репрезентують лінгво-ментальне середовище, кожна людина володіє й іншими типами знання. Серед них знання про фізіоментальні можливості (керувати автомобілем, готувати їжу, тощо).

Таким чином в нашій роботі фізіоментальний концепт ідентифікуємо як конституент фізіоментального сектору тріарного антропоцентричного інформаційного середовища як індивідуального внутрішнього світу людини, що не містить вербоцентричної інформації й на ментальному рівні репрезентує фізіоментальні можливості, проте має потенційну можливість бути опосередковано вираженим у вербальній формі.

Серед двох інших типів знання – знання ноуменального та лінгвоментального характеру. Як зазначає В.С. Мокій, на відміну від феноменів (чуттєво осягаємих явищ і об'єктів), ноуменами Платон позначив явища і об'єкти, які можна сприймати тільки розумом (розумоосяжні явища і об'єкти). За допомогою цього терміна вдалось позначити найважливіший об'єкт античної філософії – світ надчуттєвий (розумоосяжний світ) або ноуменальний світ. Ноуменальний світ, на думку античних філософів, передре чуттєво-матеріальному світу (феноменальному світу) [1, с. 2].

Отже, можна зробити висновок про те, що ноуменальний концепт – конституент ноуменального сектору тріарного антропоцентричного інформаційного середовища як індивідуального внутрішнього світу людини, що не містить вербо-